

УДК 792.8

СТАНОВЛЕННЯ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Горбатова Н.О.

Київський національний університет культури і мистецтв

На основі аналізу історичних матеріалів кінця ХІХ – початку ХХ ст. та їх узагальнення було досліджено еволюцію хореографічного мистецтва. Розкрито передумови виникнення та розвиток хореографічної освіти в Україні кінця ХІХ ст. З'ясовано, що визначальний вплив на становлення національної системи хореографічної освіти мали російська та західноєвропейські школи. Зазначається, що саме у 20-30-ті роки ХХ ст. були закладені основи та започатковано систему навчальних хореографічних закладів в Україні.

Ключові слова: балет, балетні школи-студії, освіта, навчальні заклади, хореографія, хореограф, хореографічне мистецтво в Україні.

Постановка проблеми. Становлення української національної хореографічної освіти тісно пов'язане із загальним станом культури України, яка, починаючи з середини ХVІІІ ст., знаходилася у повній колоніальній залежності від Російської імперії.

В усій Росії офіційно існувала одна шкільна організація, керована Міністерством Освіти, утвореним 1802 р. Укр. територію поділено на дві шкільні округи: Харківську й Київську (Волинь зараховано до Виленської округи). Школи в губерніяльних містах 1804 р. перетворено на 4-річні гімназії, в повітових утворено 2-річні повітові школи («уездные училища»), 1-річні початкові названо «церковно-приходскими», причому останні підлягали «смотрителям» повітових шкіл, а повітові – директорам гімназії, гімназії – університетам [4, с. 922].

На основі старих шкіл м. Харкова єпископ Єпифаній Тихорський, що був церковним главою Слобідської України у 1727 р., заснував колегіум, який нерідко називався академією, що упродовж століття був головним освітнім центром Слобожанщини. Харківський колегіум мав також клас хореографічного мистецтва. Вийшли друком перші «Правила для благородных общественных танцев, изданные учителем танцевания Л. Петровским, Слободской Украинской гимназии Харькова» [11, с. 23].

У кінці ХVІІІ-ХІХ ст. хореографічна освіта в Росії систематизується в єдиний порядок підготовки фахівців театрального і хореографічного мистецтва. У 1863 р. було складено Новий Устав Театрального училища [10, с. 11].

Відповідно до Уставу хореографічне відділення складалося із п'яти класів двох підготовчих з дворічними курсами кожний і трьох головних класів річним курсом навчання кожний. Все навчання було розраховано на сім років. Курс з спеціальних дисциплін складався з класу балетних танців, класу бальних і характерних і класу сольних балетів і дивертисментів: в загальноосвітній блок дисциплін входили – Закон Божий, російська словесність, французька мова, арифметика, географія, всесвітня історія і міфологія, природнича історія, малювання і чистописання, музика-фортепіано і скрипка [2, с. 52]. Відповідний набір загальноосвітніх та спеціальних дисциплін зберігся в підготовці хореографів до 1917 р. як в Росії, так і в Україні.

Слід зазначити, що період 20-х років ХХ ст., на фоні історико-політичних і соціальних зрушень в Україні, спостерігається духовне піднесення, яке позитивно вплинуло на формування системи професійної хореографічної освіти.

Загалом, література з питань історії хореографічної освіти в Україні недостатньо досліджена,

є здебільшого навчальною і, як правило, не містить науково-пізнавальних даних. Не зважаючи на те, що хронологічні межі вивчення розвитку хореографічного мистецтва в Україні обмежуються ХІХ – початком ХХ ст., вони є надзвичайно цінними для розуміння мистецьких процесів і явищ в даній сфері у наступні періоди.

Аналіз досліджень і публікацій. В Росії перші праці з теорії і методики викладення хореографії було видано вже у ХVІІІ ст., це, зокрема, роботи І. Кускова, Л.Петровського, А.Максина [9, с. 537] та ін. Для підготовки фахівців з хореографії в Росії ХІХ – першої чверті ХХ ст. було надруковано ще близько 27 видань [5, с. 193-194]. Однак усі вони занесені до розряду бібліографічних рідкостей Росії, і широкого доступу до них фахівців з України не мають.

Слід зазначити, що в Україні існують дослідження окремих аспектів професійної хореографічної освіти, але в мистецько-історичному напрямку і представлені такими видатними українськими дослідниками, як Г. Боримська, М. Загайкевич, В. Купленник, Ю. Станішевський, В. Верховинця, К. Василенко та ін. Праці М. Загайкевич ґрунтовно досліджують історію становлення українського балету до – і після радянського періоду. Детально аналізуються постанови, балети, виконавці, музика, загальні тенденції розвитку українського балетного мистецтва. Вагомим надбанням наукової думки є монографії Ю. Станішевського. У праці «Балетний театр України. 225 років історії національного професійного хореографічного мистецтва. 1778-2003 рр.» предметом ґрунтовного мистецтвознавчого наукового аналізу є становлення і розвиток сценічної хореографічної культури України.

У книгах «Український радянський балетний театр (1925-1975)» та «Балетний театр Радянської України, 1925-1985» досліджується історичний шлях розвитку, творчі пошуки і досягнення балетного театру України радянської доби, аналізується творчість видатних майстрів балетної сцени. Період кінця ХІХ – початку ХХ ст. Ю. Станішевський розглядає як передумову виникнення власного українського балету, становлення якого пов'язане із відкриттям після революційних подій, театрів опери та балету в українських містах, із діяльністю українських композиторів, які почали писати балетну музику.

Т. Повалій у своїй праці «Історія хореографічного мистецтва» аналізує розвиток хореографічної освіти в контексті європейських провідних балетних шкіл, досліджує підготовку фахівців хореографічного профілю у системі педагогічної освіти України.

Незважаючи на підняті в працях проблеми із зазначеної тематики, остання все ще потребує дослідження. Тому, мета представленої статті – дослідити процес становлення вітчизняної хореографічної освіти кінця ХІХ – початку ХХ ст., залишається актуальною.

Виклад основного матеріалу. Західна Європа довгий час, до середини ХІХ ст. включно, була центром розвитку хореографічного мистецтва і спеціальної професійної освіти. З кінця ХІХ ст. цю мистецьку естафету переймає Росія.

У 1850 р. в Києві було відкрито й першу жіночу гімназію «відомства цариці Марії», а року

1869 і міністерську. Програма жіночих гімназій була значно вужча, ніж хлоп'ячих, і не давала права вступу до вищих навчальних закладів [12].

З 1860 року Міністерством народної освіти запроваджено жіночі училища двох розрядів: першого – з шестирічним терміном навчання, другого – з трирічним. Вчитися в них мали право дівчата усіх суспільних прошарків. За навчальною програмою до них наближалися єпархіальні жіночі школи з семирічним терміном навчання.

У 1860 року відкрито жіночі гімназії у Полтаві й Харкові. Державні жіночі гімназії були по всіх губернських містах, але крім того відкривалось багато приватних жіночих гімназій з правами і без них [12].

У 1870 р. царським урядом видано «Положення про жіночі школи», за якими вони поділялися на заклади Міністерства народної освіти і відомства опікуванням імператриці Марії. Навчання в таких закладах тривало вісім років. Випускницям надавалось право вступу до університетів. Існували також жіночі прогімназії з чотирирічним терміном навчання.

Жіноча середня освіта була автономною підсистемою, що розвивалася не так активно, як чоловіча, але мала свої особливості у питаннях музично-естетичного виховання. Якщо у першій половині ХІХ ст. існували поодинокі середні навчальні заклади закритого типу для дівчат привілейованих станів, як, наприклад, Інститут шляхетних дівчат (Київ, Полтава, Харків, Одеса, Керч) приватні пансіони, то з 70-х рр. на основі положення про жіночі гімназії й прогімназії почали відкриватися відповідні державні заклади у багатьох губернських, а пізніше й повітових містах України – Києві (1859), Харкові (1860), Полтаві (1860), Кременчуці (1876) тощо. На рівні гімназійної освіти діяли приватні пансіони, деякі з них відкривалися іноземцями. У жіночих закладах запроваджувався переважно класичний зміст освіти, де до обов'язкових предметів входили танці. Взагалі естетичному компоненту приділялася значна увага, адже вважалося, що залучення до мистецтв є необхідним і важливим для виховання дівчат усіх станів.

З відкриттям у Києві в 1878 р. жіночих курсів зароджується вища жіноча освіта. Проіснували такі курси недовго, але при них були введені уроки танців з гімнастикою. Після закінчення курсів випускниця отримували місце вчительки в одній з гімназій Міністерства народної освіти.

Наприкінці 90-х рр. ХІХ ст. в Україні існувало вже 129 гімназій, із них 52 чоловічі і 77 жіночих, у яких поступово впроваджувалася і хореографічна освіта. Середню освіту давали також заклади закритого типу – інститути шляхетних дівчат, приватні пансіони. Але доступ до них мали тільки діти дворян [1, с. 537].

В кінці ХІХ на поч. ХХ ст. сформувалася професійна школа майстрів хореографічного мистецтва і освіти, серед них Е. Вазем, П. Герд, А. Ширяєв, К. Кулічевська, М. Фокін, С. Адрианов, Л. Иванов, А. Горський, А. Павлова, В. Ніжинський [10, с. 8-10].

З перших років ХХ ст. хореографічне мистецтво в Україні набирає широкої популярності і починається процес становлення хореографічної освіти. Центрами її стають гімназії, прогімназії,

училища, інститути, пансіони різних відомств, різних підпорядкувань, зокрема у Києві – жіночі гімназії «Казьонна» (була розташована на вул. Олександрівській, 9), «Маріїнська» на вул. Покровській, 4, «Фундуклеївська» на вул. Фундуклеївській, 6, також «Первая Мужская гимназия» (Бібіковський Бульвар, 14), приватні жіночі гімназії (Л.Е. Браткової, А.В. Жекуліної, В.А. Жеребцової, С.В. Ігнатьєвої, Е.А. Крюгер, М.І. Левандовської, А.К. Титаренко, В.І. Трифонової, А.А. Фліт та ін.) [13, с. 10].

Активно включилися в процес становлення українського хореографічного мистецтва майстри російської школи хореографії, такі як Н.А. Ланге, С.С. Ленчевський, М.Г. Ленчевська, Лобойко (батько і син), М.С. Вебс, С.І. Лисецький, М.О. Артомонова, З.В. Смирнова, А.Ф. Дембська, З.Г. Лахте, Д.І. Бутовецький, І.Б. Бучинський, Ф.П. Гесслер, С. Шкляр та ін. [3, с. 590]; приватні пансіони (В.І. Данілової, Фезе, Е.А. Крюгер, Макарової та ін.) [8, с. 345].

Велика кількість освітніх закладів виникає у Харкові, де поряд зі стандартним освітнім курсом, йде інтенсивне навчання танцям. Це, зокрема, жіночі приватні гімназії Л.В. Дамбровської, Р.Я. Орлової, А.С. Шиловой, М.Е. Попової, Е.Н. Голубніченко, а також чоловічі гімназії Демченко С. Т., та Перша Харківська чоловіча прогімназія [8, с. 97]; були відкриті школи танців, пластики і міміки в Одесі наприклад, приватні школи М.С. Баль, Г.Н. Замбелі, К.Д. Казимирова, М.Л. Мелзякович, Л. Праус, І.А. Стародубенко, Д.М. Федорова та ін. [6, с. 22].

У 1910-1920-х роках були створені спеціальні курси при середніх та вищих музичних і драматичних навчальних закладах (драматичній школі Ф. Фрончковського, музичному закладі М. Рейсс, Львівському музичному інституті А. Нементорської, Консерваторії Польського музичного товариства, Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка у м. Львові та ін.), а також курси, організовані українськими і польськими культурно-освітніми товариствами.

У 1919 р. Київський театр був націоналізований і став називатися Київським оперним театром імені К. Лібкнехта. При театрі, окрім постановки танців, хореографи вели освітні курси та гуртки для тих, хто бажав оволодіти мистецтвом народного танцю, а також публікували різноманітні фахові матеріали з цієї проблематики у галицьких періодичних виданнях. Зокрема, В. Тихоліз, Я. Булка подавали відомості з історії народної хореографії, практичні рекомендації та описи танцювальних зразків.

У 20-30-х рр. ХХ ст. було також надруковано ряд праць етнографічного характеру (О. Баріяляка, Р. Герасимчук), методично-репертуарних збірок (О. Суховерського, Р. Петріна, О. Заклинської та ін.).

Безпосередню роль у розвитку художньої освіти й культури населення України брали художні й музичні училища, яких налічувалося в Україні біля чотирнадцяти. Серед них перше місце і по рівню хореографічної підготовки належало українському за змістом і духом закладу – Музично-драматичній школі ім. М.В. Лисенка, де вчителем танцю був З.С. Ланге, музично-драматичній школі М.К. Лескевича-Носового, де викладачем танців був С. Ленчевський [8, с. 345].

У 1923 р. був організований Музично-драматичний інститут з хореографічним відділенням, яким керував В. Пресняков. У 1925 театр згорів, трупа, позбавлена стаціонару, перетворилася у пересувну, і її очолив С. Вакарець. Восени 1926 р. театр увійшов до Об'єднання Українських оперних театрів.

Особливе місце у розвитку українського хореографічного мистецтва зайняли театри. Розвиток українського балету пов'язаний з театром на Мерингофській вулиці (нині ім. Заньковецької), де 17 серпня 1919 року оперою М. Лисенка «Утоплена» розпочала своє життя Державна українська музична драма. Тут, поряд із співачкою М. Литвиненко-Вольгемут, композитором Я. Степовим, режисером Л. Курбасом і художником А. Петрицьким працював відомий російський балетмейстер і танцівник М. Мордкін, що очолив першу українську балетну трупу.

Польська хореографічна школа наприкінці ХІХ на початку ХХ ст. характеризувалася дотриманням класичних танцювальних традицій. Варшавська балетна школа за рівнем викладання в цей період майже не поступалася московській та петербурзькій. Тому вплив польських балетмейстерів та хореографів на українську професійну танцювальну культуру в Галичині був благотворним.

Початок ХХ століття позначений значними зрушеннями у культурному житті Галичини. Вже у 20-х роках ХХ ст. завдання професійної підготовки танцюристів класичного профілю виконували балетні школи-студії, що діяли при Великому театрі й Театрі Новини у Львові, Театрі ім. С. Монюшка та українському театрі ім. І. Тобілевича у Станіславі. Вагома роль належить також танцювальним школам при деяких навчальних закладах (наприклад, при Львівському музичному інституті), приватним хореографічним студіям (С. Фалі шевського і Т. Бурки, Л. Валіцької-Цесельської та ін.). Однак здобути найвищу фахову кваліфікацію на той час було можливо лише у Варшаві.

Особлива роль у становленні національної хореографічної освіти належить В. Авраменку, який організував у Галичині ряд шкіл українського народного танцю. Перша така школа була відкрита ним у 1922 році в м. Львів, згодом – у Дрогобичі, Станіславі, Тернополі, Стрії та ін. Навчання в цих школах передбачало опанування як практичного, так і теоретичного матеріалу.

20-30-ті роки ХХ ст. – якісно вищий етап розвитку професійної вітчизняної хореографічної школи, пов'язаний з відкриттям театрів опери та балету у Харкові (1925 р.), Києві та Одесі (1926 р.). Нові постановки як традиційного, так і експериментального характеру здійснюються діючими трупамі оперних театрів. Функції ґрунтовної фахової підготовки модерних танцюристів покладались на спеціальні приватні школи. Першу українську школу ритмопластики було засновано у Львові 1930 року О. Федів-Суховерською.

Таким чином, можна зробити **висновок**, що українська національна школа хореографії і система хореографічної освіти почала формуватися ще у ХІХ ст. Визначальний вплив на її розвиток мали, з одного боку, російська (петербурзька

і московська) хореографічна школа, з іншого – західноєвропейська (польська). Саме у 20-30-х роках ХХ ст. в Україні, були закладені основи та започатковано систему навчальних хореографічних закладів – підготовки танцівників і балетмейстерів, засновану на класичній хореографії. Ця система успішно існує і продовжує розвиватися.

Список літератури:

1. Борисенко В.Й. Курс української історії: з найдавніших часів до ХІХ ст. / В.Й. Борисенко – К.: Либідь, 1993. – 537 с.
2. Бочарникова Е., Мартынова О. Московское хореографическое училище / Е. Бочарникова, О. Мартынова. – М., Искусство, 1954. – 145 с.
3. Весь Киев. – К.: 1910. – 533-542 с.
4. Енциклопедія українознавства. Загальна частина (ЕУ-І). – Мюнхен, Нью-Йорк, 1949. – Т. 3. – 917-934 с.
5. Ивановский Н.П. Балетный танец XVI-XIX вв. / Н.П. Ивановский. – М.-Л.: Искусство, 1948. – 193-194 с.
6. Календарю. – Одеса, 1914.
7. Календар. – Харьков, 1913.
8. Киевский календар. – К., 1911. – 345 с.
9. Кусков И. Танцовальный учитель. И.К. (Иван Кусков) / И. Кусков – СПб., 1974. – 537 с.
10. Пантюхова Л. Ленинградское государственное училище / Л. Пантюхова. – Л.-М., Искусство, 1954. – 237 с.
11. Петровский Л. Правила для благородных общественных танцев изданные учителем танцования при Слободской украинской гимназии. Харьков / Л. Петровский; Университетская тип., 1825. – 23 с.
12. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року / Н. Полонська-Василенко. – 3-тє вид. – К.: Либідь, 1995. – 608 с.
13. Станішевський Ю.О. Танцювальне мистецтво Радянської України / Ю.О. Станішевський. – К., Мистецтво, 1967. – 48 с.

Горбатова Н.А.

Киевский национальный университет культуры и искусств

СТАНОВЛЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ХОРЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ (КОНЕЦ ХІХ – НАЧАЛО ХХ ВЕКА)

Аннотация

На основе анализа исторических материалов конца ХІХ – начала ХХ в. и их обобщения была исследована эволюция хореографического искусства. Раскрыты предпосылки возникновения и развития профессионального хореографического образования в Украине конца ХІХ в. Выяснено, что определяющее влияние на становление национальной системы хореографического образования имели русская и западноевропейская школы. Отмечается, что именно в 20-30-е годы ХХ в. были заложены основы и внедрена система учебных хореографических заведений в Украине.

Ключевые слова: балет, балетные школы-студии, образование, учебные заведения, хореография, хореограф, хореографическое искусство в Украине.

Gorbatova N.O.

Kyiv National University of the Culture and Arts

PROVISION OF PROFESSIONAL CHOREOGRAPHIC EDUCATION IN UKRAINE (END OF THE ХІХ – BEGINNING OF ХХ CENTURY)

Summary

On the basis of the analysis of historical materials of the late nineteenth and early twentieth centuries. And their generalization was studied by the evolution of choreographic art. The prerequisites for the emergence and development of professional choreographic education in Ukraine at the end of the nineteenth century are revealed. It was found out that the Russian and Western European schools had a decisive influence on the formation of the national system of choreographic education. It is noted that it was in the 20-30's of the twentieth century. The foundations were laid and the system of educational choreographic establishments in Ukraine was started.

Keywords: ballet, ballet school-studios, education, educational establishments, choreography, choreographer, choreographic art in Ukraine.